

چند سؤال از کریم امامی

مشکل ترجمه آثار ادبی معاصر به زبان‌های دیگر

متن زیر پاسخ آقای کریم امامی است به پرسش‌هایی
پیرامون ترجمه آثار ادبی معاصر فارسی به زبان‌های
دیگر که در اختیار زنده‌رود قرار داده‌اند.

■ چرا آثار نویسندگان و شاعران معاصر ما به انگلیسی - و یا زبان‌های دیگر - این‌قدر کم ترجمه می‌شود؟

□ اتفاقاً تعداد آثاری که در سی‌چهل سال اخیر، حداقل به انگلیسی، ترجمه شده به هیچ‌وجه کم نیست، و کتاب‌شناسی چنین ترجمه‌هایی به ده‌ها صفحه می‌رسد. برای نمونه بیشتر آثار داستانی صادق هدایت و از جمله بوف کور به انگلیسی برگردانده شده است. از صادق چوبک هم علاوه بر تنگسیر بسیاری از داستان‌های کوتاه او ترجمه شده است. آل احمد خوشبخت‌تر است، چون علاوه بر داستان‌های کوتاه و بلند او، بعضی از مقالات و رساله‌های او هم ترجمه شده است، از جمله غرب‌زدگی (اقلاً سه ترجمه) و خسی در میقات. از سیمین خانم هم علاوه بر تعدادی از داستان‌های کوتاه، سروشون دوبار به انگلیسی برگردانده شده است. نویسندگان دیگر هم مثل جمال‌زاده، بزرگ علوی، ابراهیم گلستان، جمال میرصادقی، بهرام صادقی، غلامحسین ساعدی، محمود

دولت آبادی، هوشنگ گلشیری، نادر ابراهیمی، گلی ترقی، ایرج پزشک‌زاد، اسماعیل فصیح، محسن مخملباف، جعفر مدرس صادقی و جمعی دیگر هر کدام یک یا چند اثر ترجمه شده به زبان انگلیسی دارند. و به بعضی از نویسندگان نسل جوان، و از آن میان مخصوصاً به خانم‌ها نیز توجه شده است.

و در مقوله شعر هم وضع به هیچ وجه بد نیست. نیما و شاملو ترجمه شده‌اند. کتاب تولدی دیگر فروغ اقلآسه بار به انگلیسی برگردانده شده و خود شعر «تولد دی دیگر» او اقلآده بار، اگر نه بیشتر. سهراب سپهری هم زیاد به انگلیسی ترجمه شده است. و حتی کسانی چون پروین اعتصامی هم بی نصیب نمانده‌اند. یکی از جدیدترین کتاب‌های شعری که دیدم به انگلیسی برگردانده شده، مجموعه‌ای از غزل‌های خانم سیمین بهبهانی است.

شاید بهتر بود شما می‌پرسیدید چرا آثار ترجمه شده نویسندگان ایرانی در بازار کتاب کشورهای انگلیسی زبان مهجور مانده‌اند؟ که این سؤال جوابش به هیچ وجه آسان نیست و به کیفیت آثار و کیفیت ترجمه‌ها و توانایی ناشرانی که این آثار را منتشر ساخته‌اند مربوط می‌شود. و البته جو سیاسی موجود در کشورهای غربی هم - جز در دو سه سال اخیر - مشوق معرفی و ترویج آثار ایرانی نبوده است.

■ این ترجمه‌ها را بیشتر چه کسانی انجام داده‌اند و چگونه ناشرانی آن‌ها را منتشر ساخته‌اند؟

□ ترجمه‌ها بیشترشان در امریکا انجام گرفته است. و مترجمان یا خودشان مدرّس زبان و ادبیات فارسی بوده‌اند و یا دانشجویانی که در رشته‌های دکتری ادبیات فارسی نزد آن استادان درس می‌خوانده‌اند، و کارشان به حساب تحقیق دانشگاهی گذاشته شده و به کمک آن یا مدرک گرفته‌اند و یا این که ارتقای رتبه یافته‌اند. کمتر کسی از این ترجمه‌ها بهره مالی برده است. و در واقع در ترجمه آثار ادبی معاصر به انگلیسی یا زبان‌های دیگر، پولی نیست، نه برای مترجم و نه برای صاحب اثر (جز یکی دو مورد استثنایی که به آن‌ها اشاره خواهم کرد). ناشرانی هم که این کتاب‌ها و آثار را منتشر ساخته‌اند، اغلبشان ناشران کوچک و حاشیه‌ای هستند که کتاب‌ها را به زحمت در پانصد تا هزار نسخه درمی‌آورند و وقتی که کتاب چاپ شد بودجه و امکانات روابط عمومی برای معرفی کتاب را ندارند، این است که در رسانه‌ها و مطبوعات پر تیراژ از کتاب هیچ

صحبتی به میان نمی آید و تنها در محافل ایران شناسی و نشریات تخصصی مربوط به آن بحثی می شود، و دیگر هیچ.

در این کار انگیزه مالی وجود ندارد و کسانی هم که با عشق یا امید پا پیش می گذارند و وقت صرف می کنند و به جایی نمی رسند، دیگر تجربه خود را تکرار نمی کنند. برای مثال موردی را بگویم که خودم در آن دست اندر کار بودم. یکی از رمان نویسان معاصر ما (که اجازه بدهید اسمش را نبرم) ترتیبی داده بود که یکی از آثار او به انگلیسی ترجمه شود و برای آن در انگلیس و امریکا در جستجوی ناشری بود. ترجمه را به من نشان داد و از من کمک خواست. و بعد از مکاتباتی که با مؤسسه ای در امریکا انجام دادیم، قرار شد ترجمه را در ایران ویرایش و حروف چینی کنیم و متن آماده چاپ را به امریکا بفرستیم تا ببینند ناشری برای آن پیدا می شود یا نه. من خودم ویرایش متن و نمونه خوانی آن را در حین حروف چینی برعهده گرفتم و تا این کار به سرانجام برسد، سه ماه گذشت. و بعد چون دیدم متن هنوز به ششترفتگی مطلوب نرسیده است، از یکی از دوستانم در امریکا خواهش کردم او هم یک دور متن را ویرایش کند، که کرد. و به این ترتیب شش ماه برای رسیدن به ترجمه خام، سه ماه برای ویرایش اول و حروف چینی و یک ماه نیز برای ویرایش دوم و وقت صرف شد. هزینه ترجمه و حروف چینی را نویسنده از جیبش پرداخت و ویراستاران هم افتخاری کار کردند. بعد متن که به امریکا رسید، ناشر کوچکی حاضر شد کتاب را چاپ کند به شرطی که نویسنده حق تالیفی نخواهد. نویسنده طبعاً نپذیرفت و از آن زمان تا به حال کتاب در انتظار لطف ناشر تواناتری خاک می خورد. خوشبختانه رواج شبکه اینترنت به کمک ناشران کوچک آمده و به آنان فرصت داده است متاع خود را در این بزرگ بازار جهانی عرضه کنند، و بعضی از ترجمه های آثار فارسی از این رهگذر خریداران بیشتری یافته اند. (نگاه کنید در پایان مصاحبه به موجودی کتاب های فارسی ترجمه شده به انگلیسی در فروشگاه مجازی Amazon.com در شبکه اینترنت).

■ گفتید، یکی دو مورد استثنا هم وجود دارد؟

□ بله، یک مورد استثنا ترجمه کتاب های آقای محمود دولت آبادی است به زبان آلمانی. ناشری در سوئیس به نام Unions Verlag که به نشر ادبیات کشورهای دیگر علاقه مند

است، تصمیم گرفت جای خالی سلوچ آقای دولت‌آبادی را هم در مجموعه ادبیات جهان خود بگنجانند. با ایشان تماس گرفت (با وجود این‌که به‌خاطر نیوستن ایران به قراردادهای کپی‌رایت می‌توانست تماس نگیرد)، ادب کرد و برای ترجمه این اثر به زبان آلمانی با ایشان قراردادی بست. و مترجم قابلی را هم پیدا کرد* و ترجمه کتاب را به ایشان سفارش داد. ترجمه که به اتمام رسید و منتشر شد، خوشبختانه موفق بود و ناشر تشویق شد که کلیدر را هم به آلمانی منتشر کند. باز با آقای دولت‌آبادی قرارداد بست و ترجمه دو جلد اول کتاب را به خانم لطفی سفارش داد. این ترجمه هم خوشبختانه موفق بود و از قرار معلوم ترجمه مجلدات بعدی کلیدر هم در دستور کار ناشر و مترجم قرار گرفته است. این ناشر متمدن هم به نویسنده و هم به مترجم وجوهاتی می‌پردازد.

و اما مورد دوم استثنا، ترجمه‌های آقای کولمن بارکس** از اشعار مولانا جلال‌الدین محمد بلخی یا رومی است که چون در آمریکا با استقبال فراوان و پُر شور خوانندگان روبه‌رو شده، طبعاً حالا دیگر درآمد خوبی باید برای مترجم داشته باشد. ملاک، فروش است. و اگر کتابی به فروش زیاد برسد، طبعاً امکان پرداخت حق تألیف و حق ترجمه هم برای ناشر آن به‌وجود می‌آید.

■ شما خودتان چه آثاری را از فارسی به انگلیسی برگردانده‌اید؟

□ آن‌چنان کارنامه‌پُر و پیمانی ندارم، هر چند که دوستان می‌گویند در کار ترجمه فارسی به انگلیسی دارای توانایی‌هایی هستم. چند شعرِ فروغ، چند شعرِ سپهری از جمله «صدای پای آب»، ۷۲ رباعی خیام، تک و توک غزلیاتی از حافظ و سعدی و چند داستان کوتاه از بعضی معاصران از جمله زنده‌یادان ساعدی، بهرام صادقی و آلا احمد و نیز آقای جمال میرصادقی. دلیل قلت این آثار همان است که قبلاً گفتیم: نبودن انگیزه مالی. در این دور و زمانه گرانی هم که هیچ یک از ما استطاعت کار مجانی و حتی نسبه‌کاری را نداریم. سفارش کسی را قبول می‌کنیم که پولش نقدتر باشد. بنابراین متأسفانه امکان برگرداندن کتابی به انگلیسی و بعد انتظار کشیدن برای این‌که ناشری در آن سوی آب پیدا شود،

*. خانم سیگرید لطفی، همسر آلمانی مرحوم دکتر محمد حسن لطفی.

***. Coleman Barks

کتاب را بپذیرد و بعد هم حق ترجمه‌ای بپردازد برای من یکی دیگر وجود ندارد.

این را هم بگویم که در حال حاضر در کشورمان تقاضا برای مترجمان ادبی قابلی که قادر به برگرداندن متون به انگلیسی درجه اول باشد بسیار زیاد است، ولی متأسفانه تعداد مترجمان فعالی که قادر به قبول این سفارش‌ها باشند از تعداد انگشتان یک دست تجاوز نمی‌کند. هفته‌ای نیست که من خودم یکی دو پیشنهاد کار دریافت نکنم و به علت تعهدات قبلی و انبوه کارهای عقب‌افتاده ناچارم عذر بخواهم.

■ چه راه‌حلی را برای راه یافتن آثار ادبی ایران به بازار کتاب کشورهای غربی پیشنهاد می‌کنید؟

□ سؤال دشواری است؛ چون اگر چاره آسان بود تا به حال پیدا شده بود. من در ذهن خود به این جا رسیده‌ام که برای خروج از بن‌بست نیاز به بودجه و کار سازمان‌یافته داریم و لزوماً دخالت دولت را هم توصیه نمی‌کنم، چون وقتی پای دولت به میان می‌آید انتخاب‌ها جانبدار می‌شود. یک بنیاد فرهنگی بی‌طرف باید تولیت ترجمه آثار فارسی به انگلیسی و زبان‌های دیگر را برعهده بگیرد و مهارت‌های حرفه‌ای لازم برای بخش‌های مختلف کار را هم پدید بیاورد.

کشورهای عربی سال‌ها برای ترجمه آثار ادبی خودشان به انگلیسی و فرانسه خرج می‌کردند تا این‌که بالاخره زد و نجیب محفوظ مصری برنده جایزه ادبی نوبل شد و از آن پس ناشران و خوانندگان غربی عنایت بیشتری به آثار نویسندگان عرب‌زبان پیدا کردند. و تازه تصور من این است که این کمک‌ها هنوز هم ادامه دارد.

ما باید آثار برتر نویسندگان خودمان را همین‌جا ترجمه و ویرایش کنیم و متون را بعد از حروف‌چینی برای یک یا چند کارگزار ادبی به اروپا و آمریکا بفرستیم تا برای آن‌ها ناشر پیدا کنند و این آمادگی را هم داشته باشیم که در صورت لزوم تعدادی از نسخه‌های کتاب‌ها را خودمان بخریم و به ایران بیاوریم تا به این ترتیب قسمتی از هزینه‌های چاپ کتاب‌ها مستهلک شود. و زمانی هم که کتاب‌ها منتشر شدند، آن‌ها را در بازار، یتیم‌رها نکنیم، بلکه وسیله تبلیغ و ترویج آن‌ها را نیز فراهم بیاوریم. نمونه خوبی از این نوع کار، برنامه انتشاراتی مؤسسه مطالعات اسماعیلی در لندن است که سالی اقل چهار عنوان کتاب از آثار متفکران و شاعران اسماعیلی به انگلیسی ترجمه می‌کند و توسط یکی از ناشران معتبر بریتانیا به چاپ می‌رساند.

در مرحله اول باید تعدادی مترجم جوان تازه را وارد این کار کنیم تا در کنار مترجمان باتجربه تر ریزه کاری های فن ترجمه را بیاموزند. خوشبختانه تعداد جوانان انگلیسی و فرانسه دانی که بعد از چند سال تحصیل و اقامت در خارج به ایران بازگشته اند کم نیست. توانایی های این گونه جوانان فرهیخته در زبان مقصد (انگلیسی یا فرانسه) معمولاً خوب است. در زبان مبدأ است که اغلب نیاز به کمک دارند.

■ چه مترجمانی برای ترجمه آثار ادبی مناسباند؟

□ پاسخ همیشگی را می دهم و می بخشید اگر تکراری است.

- تسلط کامل به زبان مقصد و سپری کردن چند سالی در کشوری که مردمانش به آن زبان سخن می گویند.

- تبحر کافی در زبان مبدأ.

- علاقه به ادبیات و ترجیحاً داشتن قریحه ادبی.

- آشنا بودن به شعر و ادب فارسی و نیز به شعر و ادب غربی.

- دارا بودن تجربه ترجمه یکی دو کتاب.

چنین مترجمی نه تنها باید از عهده ترجمه متن برآید، بلکه باید توانایی داوری درباره نتیجه کار خود را هم داشته باشد. نشان دادن مکانیکی واژه های زبان مقصد به جای کلمات و اصطلاحات زبان مبدأ تنها نیمی از فرایند ترجمه است. مترجم با بازخوانی ترجمه باید بتواند تشخیص بدهد آنچه برگردانده است چه طینتی در گوش خواننده زبان مقصد خواهد داشت. آیا لحن راوی در ترجمه، مشابه لحن راوی در زبان اصلی است؟ آیا سبک کار حفظ شده است؟ آیا مترجم توانسته است روح اثر را هم به زبان مقصد منتقل کند؟

دو همکار را برای مترجم پیشنهاد می کنم. اول نویسنده اثر، که به حکم قانون و اخلاق، باید از وجود ترجمه آگاه باشد و ابهامات متن را برای مترجم روشن سازد و دوم همکاری از کشور زبان مقصد که متن ترجمه شده را بخواند و برحسب نیاز در آن دخل و تصرف کند تا ناهمواری های متن هموار شود. چنین همکاری به آسانی فراچنگ نمی آید و حد و حدود دخالت او نکته ظریفی است که تنها مورد به مورد می توان درباره آن تصمیم گرفت. آیا این همکار فرنگستانی ترجمه را باید ویرایش کند یا بازنویسی؟

افتخاری باید کار کند یا دستمزد بگیرد؟ ابتدا به ساکن نمی‌توان حکم کرد. ما تنها می‌گیریم وجود چنین همکاری مطلوب است. چند و چویش تنها در عمل معلوم می‌شود.

ادبیات معاصر ایران در شبکه اینترنت

فروشگاه‌های مجازی بزرگی چون Amazon.com که امکان خرید کتاب - و بسیاری کالاهای دیگر - را از خانه به خریداران می‌دهند، امروزه از ابزارهای توزیع کالا در جهان به‌شمار می‌روند. و به این ترتیب حضور یا عدم حضور کتاب در آن می‌تواند شاخصی از محبوبیت آثار یک نویسنده به‌خصوص یا نویسندگان یک کشور به‌شمار برود. مقارن انجام مصاحبه بالا برای یافتن آثار ترجمه شده نویسندگان و شاعران ایرانی معاصر، جستجویی در فروشگاه آمازون و کتاب‌فروشی Barnes and Noble به عمل آوردیم. این است آنچه یافتیم، که تنها عناوین موجود و یا ثبت شده در این دو فروشگاه است و نه همه آنچه به انگلیسی برگردانده شده.

الف. نثر

● محمد علی جمال‌زاده

Isfahan Is Half the World: Memories of a Persian Boyhood by Sayyed Mohammad (Ali) Jamalzadeh, W.L. Heston (translator). Princeton University Press. Hardcover, \$50.00.

● صادق هدایت

The Blind Owl by Sadegh Hedayat (Sadiq Hidayat), D.P. Costello (translator). Grove Press. Paperback, \$9.90.

Pearl Cannon by Sadiq Hidayat, Iraj Bashiri (translator). Mazda Publishers. Out of Print. (نایاب)

● بزرگ علوی

Prison Papers of Bozorg Alavi: A Literary Odyssey by Buzurg Alavi, Donne Raffat

(translator). Syracuse University Press. Syracuse University Press. Out of Print. (نایاب)

● جلال آل احمد

Gharbzadei: Westruckedness by Jalal Al-E Ahmad, John Green and Ahmad Alizadeh (translators). Mazda Publishers. Paperback, \$11.95.

By the Pen by Jalal Al-E Ahmad, M.R. Ghanoonparvar (translator). (Middle East Monograph Series, No 8). University of Texas Press. Out of Print. (نایاب)

Iranian Society: An Anthology of Writings by Jalal Al-E Ahmad, Michael C. Hillmann (editor). Mazda Publishers. Out of Print. (نایاب)

● سیمین دانشور

Daneshvar's Playhouse: A Collection of Stories by Simin Daneshvar, Maryam Mafi (translator). Mage Publishers. Hardcover \$22.00.

A Persian Requiem by Simin Daneshvar, Rozane Zand (translator). Hardcover. George Braziller. \$22.00.

(اولین ترجمه سوشون)

Savushun: A Novel About Modern Iran by Simin Daneshvar, M.R. Ghanoonparvar (translator). Mage Publisher. Paperback \$12.95. دومین ترجمه

(سوشون)

Sutra & Other Stories by Simin Daneshvar, Hassan Javadi and Amin Neshati (translators). Mage Publishers. Hardcover \$24.95.

● هوشنگ گلشیری

Blood ad Bureaucrats and Other Stories by Hushang Golshiri. Out of Print. (نایاب)

King of the Benighted By Manuchehr Irani (H. Golshiri?), Abbas Milani (translator). Mage Publishers. Paperback, \$12.95.

● اسماعیل فصیح

Sorraya in a Coma by Esmail Fassih. Zed Press. Out of Print. (نایاب)

● ایرج پزشکشزاد

My Uncle Napoleon by Iraj Pizishkzad, Dick Davis (translator). Mage Publishers. Paper \$19.95.

● مهشید امیرشاهی

Suri and Co: Tales of a Persian Teenager by Mahshid Amirshahi, J.E. Knorzer (translator), Hafez Farmayan (introduction). University of Texas Press. Paperback, \$9/95.

● مجموعه‌های داستان کوتاه

Stories from Iran: A Chicago Anthology. 26 writers, Paul Losesky, John Perry, Paul Sprachman (translators), Heshmat Moayyad (editor). Mage Publishers. Hardcover, \$35.00; paperback, \$19.96.

In a Voice of Their Own: A Collection of Stories by Iranian Women, written Since the Revolution of 1979. Frank Lewis and Farzin Yazdanfar (translators). Bibliotheca Iranica & Mazda Publishers. Paperback, \$13.95.

ب. شعر

● نیما یوشیج

Modernism and Ideology in Persian Literature: A Return to Nature in the Poetry of Nima Yushij by Majid Nafisi (Majid Naficy). University Press of America. Hardcover, \$29.00.

When the Elephants Came by Nima Yushij, Mariam Evans (translator), Mage Publishers. Out of Print. (نایاب)

● پروین اعتصامی

Nightingale's Lament: Selections from the Poems And Fables Of Parvin

E'tesami, Heshmat Moayyad, Margaret A. Madelung (translators). Mazda Publishers. Paperback, \$11.95.

Once a Dewdrop: Essays on the Poetry of Parvin E'tesami. Heshmat Moayyad (editor). Mazda Publishers.

● فروغ فرخزاد

Bride of Acacias: Selected Poems of Forugh Farrokhzad by Forugh Farrukhzad. Amin Banani and Jascha Kessler (translators). Bibliotheca Persica Press. Out of Print.

(اولین ترجمه تولدی دیگر، نایاب)

Anther Birth by Forugh Farrokhzad. Out of Print.

(دومین ترجمه تولدی دیگر، نایاب)

A Rebirth: Poems by Forough Farrokhzad, David Martin (translator). Mazda Publishers. Paperback, \$ 10.95.

(سومین ترجمه تولدی دیگر)

A Lonely Woman: Forugh Farrokhzad and Her Poetry by Michael C. Hillman. Lynne Rinner Publishers. Hardcover, \$15.00.

● سهراب سپهری

The Expanse of Green: Poems of Sohrab Sepehry by Suhrab Sipiheri, David L. Martin (translator). Kalimat Press. Hardcover, \$24.95.

● سیمین بهبانی

A Cup of Sin: Selected Poems by Simin Behbahani, Farzaneh Milani (translator). Syracuse University Press. Hardcover, \$19.96.

Wounded Rose: Three Iranian Poets by Simin Behbahani, Nader Naderpour, Yadollah Royai. Hardcover, \$14.95.